

Гаврилюк А.О.

Студентка II курсу, група П-3, ФПУП

Науковий керівник: Шпиталенко Г. А., к.і.н., доц.
Державний університет «Житомирська політехніка»

м. Житомир

ВПЛИВ РИМСЬКОГО ПРАВА НА СУЧАСНЕ СПАДКОВЕ ПРАВО

Спадкове право є однією з центральних підгалузей цивільного права, яке зосереджує в собі сукупність норм, що забезпечують правонаступництво в цивільних правах та обов'язках фізичної особи-спадкодавця. Сучасне цивільне законодавство перебуває під впливом норм римського приватного права, про це свідчить те, що сьогоднішнє законодавство має схожі риси з нормами римського права, а в деяких випадках повністю повторює його.

Норми спадкового права почали активно розвиватися ще за часів Стародавнього Риму. На кожному етапі розвитку зміст спадкового права зазнавав певних формацій та перетворень, що були пов'язані з розвитком держави, особливо її соціальної та економічної сфери. Хоча на всіх стадіях основою незмінно залишалось майнове правонаступництво. Особливістю римського спадкового права є те, що воно розвивалося паралельно з інститутом власності та сім'ї, адже мало сімейний характер зумовлений всеохоплюючою та абсолютною владою батька. Це означає, що власність зберігалася в межах однієї сім'ї, одного роду [1].

Спадкування в римському праві могло здійснюватися як за заповітом, так і за законом. При спадкуванні за законом римським правом встановлювалася черговість за класами:

- I клас - низхідні родичі спадкодавця: діти незалежно від статі і віку, онуки та ін.;
- II клас - висхідні родичі: батько й мати, дідусь і бабуся з боку батька, дідусь і бабуся з боку матері, інші висхідні родичі, якщо вони були;
- III клас - неповнорідні брати і сестри та діти раніше померлих неповнорідних братів й сестер;
- IV клас - решта бокових родичів без обмеження ступенів при цьому родичі більш близького ступеня усували родичів більш далекого ступеня;
- V клас - той з подружжя, хто пережив спадкодавця (чоловік після смерті дружини або дружина після смерті чоловіка). Той з подружжя, хто пережив померлого, закликається до спадкування за умови, що нікого із перелічених у перших чотирьох класах родичів на момент відкриття спадщини не виявилось чи ніхто з них спадщину не прийняв. Практично ця група спадкоємців до спадкування закликалася дуже рідко [2].

Це послужило основою поділу на черги в Україні. Слід зазначити, що цивільне законодавство встановлює п'ять черг спадкоємців за законом. У першу чергу право на спадкування за законом мають діти спадкодавця, у тому числі і народжені після його смерті, батьки померлого, той з подружжя, який його пережив. До другої черги спадкоємців за законом законодавець відносить рідних братів та сестер спадкодавця, його бабу та діда як з боку батька, так і з боку матері. У третю чергу право на спадкування за законом мають рідні

дядько та тітка спадкодавця. Особи, які проживали із спадкодавцем однією сім'єю не менш як п'ять років до відкриття спадщини, віднесені до спадкоємців, які мають право на спадкування у четверту чергу. У п'яту чергу право на спадкування за законом одержують утриманці спадкодавця, які не були членами його сім'ї, а також інші родичі спадкодавця до шостого ступеня споріднення включно. Онуки (правнуки), прабаба, прадід, племінники спадкодавця не включаються до складу жодної з черг спадкоємців за законом.

Спадкування за законом було можливе лише у трьох випадках:

- 1) якщо заповіт не було складено;
- 2) якщо заповіт було визнано недійсним;
- 3) якщо особа, що мала право на спадкування за заповітом відмовилася від майна померлого.

Окрім цього, неможливим було одночасне спадкування за законом і за заповітом, тобто не могла одна частина майна перейти до спадкоємця за заповітом, а інша частина цього ж майна до спадкоємця за законом.

Що ж до спадкування за заповітом, то ЦКУ, а саме ст. 1235 зазначає, що заповідач може призначити своїми спадкоємцями одну або кілька фізичних осіб, незалежно від наявності у нього з цими особами сімейних, родинних відносин, а також інших учасників цивільних відносин [3].

Відкриття спадщини недостатньо для того, щоб потенційний спадкоємець став правонаступником, тому у спадковому праві України існує порядок прийняття спадщини. Право спадкоємців на спадкове майно в Україні підтверджується свідоцтвом про право на спадщину.

Якщо звернутися до сучасного спадкового права, то ми бачимо суттєву схожість. Так, сучасне спадкове право також забезпечує та охороняє перехід майна від померлого до його правонаступника. Ці норми закріплені в Цивільному кодексі України, а деякі положення також містяться в інших нормативних актах — наприклад, у Законі України «Про нотаріат».

Поряд з спадкуванням за законом і заповітом в римському праві існувало сингулярне правонаступництво, тобто надання особі певних прав без покладання на неї обов'язків. Воно існувало в двох формах: легат та фідейкоміс.

Легат — це заповідальний відказ, безоплатне заповідальне розпорядження спадкодавця, яке робилося в заповіті, щодо надання спадкоємцям деяких грошових сум або речей визначеній особі, на підставі чого виникало сингулярне спадкування. Фідейкоміс — це неформальний легат, усне або письмове розпорядження останньої волі спадкодавця, через яке він під чесне слово зобов'язує спадкодавця видати третій особі спадщину або її частку.

За часів Стародавнього Риму особа мала право відмовитися від прийняття спадщини, аналогічне положення існує і в сучасному спадковому праві.

Важлива спільна риса між римським правом та сучасним спадковим правом полягає в тому, що право на спадщину мали особи, які є живими на час відкриття спадщини, а також особи, які були зачаті за життя спадкодавця та народжені живими протягом 9 місяців після його смерті. Хоча існують і певні розбіжності в змісті. Наприклад, за часів римського права існувало поняття як

«обов'язкове спадкування». Це положення застосовувалося в тому випадку, коли померлий не включав до свого заповіту найближчих родичів, які сприяли накопиченню майна та статків померлого. Окрім цього, якщо спадкодавець не призначав спадщину або не усував від спадщини своїх прямих спадкоємців, то заповіт визнавався не дійсним, а спадкування здійснювалося за законом. Сучасне спадкове право має певні доповнення як в сфері спадкування за заповітом, так і за законом. Наприклад, сьогодні спадкоємцями за заповітом можуть виступати й юридичні особи [4], а сингулярного правонаступництва в сучасному Цивільному кодексі не передбачено.

Отже, сучасне спадкове право України базуються на основних положеннях римського права, а сучасні положення змінились та доповнились у зв'язку з сучасними вимогами суспільства.

Список використаних джерел:

1. Борисова В. І., Баранова Л. М. Основи римського приватного права: підручник. Харків: Право, 2008. 226 с.
2. Васильченко В. В. Римське спадкове право на тлі сучасного права. Спадкове право. Запоріжжя: Верже. 1999. С. 130.
3. Фурса С. Я. Становлення і розвиток спадкування в Україні. Юриспруденція: теорія і практика. 2007. № 11. С. 28–43.
4. Цибульська О. Ю. Актуальність проблеми держави і права: зб. Наук. Пр. Одеса: Юрид. літ-ра, 2012. 378 383 с.
5. ЦИВІЛЬНИЙ КОДЕКС УКРАЇНИ (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, №№ 40-44, ст.356) (зі змінами): <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>
6. Закон України «Про нотаріат» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1993, № 39, ст.383) (зі змінами): <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3425-12#Text>
7. Постанова Пленуму Верховного Суду України від 30 травня 2008 р. «Про судову практику у справах про спадкування»: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0007700-08#Text>